

Igaunu trimdas literatūras kolekcija un datubāze Tallinas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā

Anne Valmas

Tallinas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka

Igaunu trimdas literatūras arhīvi, kas darbojas ārpus Igaunijas, ir arhīvi, bibliotēkas un muzeji - viss vienā. Tādā ziņā šis raksts aptver tikai mazu daļu no ārpus Igaunijas dzīvojošo igauņu kultūras mantojuma, respektīvi, igauņu trimdas literatūras kolekciju un datubāzi vienā no Igaunijas lielākajām bibliotēkām - Tallinas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā.

Ārzemēs publicētie igauņu autoru darbi bija stingri nošķirti no igauņiem viņu dzimtenē uz gandrīz pusi gadsimta, padomju okupācijas laikā 1944. – 1991.g. Tomēr, tā kā publicētā literatūra ir visilglaicīgākā kultūras mantojuma forma, trimdā publicētie literārie darbi ir saglabājušies un mums pieejami ievērojamā daudzumā kopiju līdz mūsdienām. Igaunu trimdas sabiedrība brīvajā pasaulē ir publicējusi vairāk nekā 4000 darbu ar nozīmīgu ietekmi uz igauņu kultūru, kā arī vairāk nekā 500 rakstus periodikā. Bez šīm publikācijām igauņu vēsturiskā atmiņa noteikti būtu daudz nepilnīgāka.

Nesen publicētajā Eduarda Tubina kopoto rakstu pirmajā sējumā varam lasīt: “Ikviena tauta iznīktu un izmirtu bez ticības savas kultūras spēkam”. Šo īpašo kultūras spēku teicami apzinājās igauņi trimdā, citādi viņi nebūtu rūpīgi saglabājuši visus faktus un jautājumus, kas uzskatāmi par īpaši nozīmīgiem Igaunijas vēsturei un kultūrai.

Tika veikti mēģinājumi nogādāt trimdas publikācijas uz dzimteni ar pasta starpniecību, taču lielākoties šie sūtījumi adresātu nerasniedza. Grāmatu pakas tika konfiscētas jau pastā. Tomēr tādā vai citādā veidā šīm grāmatām izdevās iefiltrēties aiz dzelzs priekškara un sasniegt savus lasītājus stingri ierobežotā disidentu un kultūras darbinieku lokā.

70.gadu sākumā Igaunijas PSR Komunistiskās Partijas Centrālā Komiteja norādīja, ka būtu lietderīgi nodot konfiscētās grāmatas lielākai bibliotēkai. Pieņemts, ka idejas autors bija Fēlikss Kauba, tā laika Zinātņu Akadēmijas bibliotēkas direktors, kurš bija izslavēts grāmatu pazinējs un mīļotājs. Ievērojams daudzums iespieddarbu, ko bija publicējuši igauņi trimdā, bija ticis savākts no dažādām Igaunijas PSR iestādēm, tādām kā Komunistiskās Partijas Centrālās Komitejas Propagandas birojs, Drošības Komiteja un Ārlietu ministrija, un to uzturēšana bija kļuvusi apgrūtināša.

Ideja savākt trimdas publikācijas bibliotēkā bija katrā ziņā ievērojama, tā kā šādā veidā tika nodrošināta to saglabāšana. Citādi ievērojama daļa no vērtīgā iespieddarbu mantojuma varētu tikt zaudēta. Pirmām kārtām tas attiecās uz periodikas izdevumiem. Starp Komunistiskās Partijas funkcionāriem, Zinātņu Akadēmijas Padomi un Zinātņu Akadēmijas bibliotēkas toreizējo direktoru notikušo sarunu rezultātā tika nolemts, ka grāmatas jānodod Zinātņu Akadēmijas bibliotēkai un bibliotēkas struktūrā jāizveido atbilstoša Ierobežotas pieejamības nodaļa. Bibliotēkā jau bija neliela kolekcija trimdas iespieddarbu, un tajā tika nodotas arī grāmatas, kuras no ārzemēm tika sūtītas Zinātņu Akadēmijas locekļiem un darbiniekiem, bet nenonāca pie adresātiem to aizliegtā satura dēļ. Izšķirošs faktors izrādījās bibliotēkas atrašanās vieta. Tā atradās tieši pretī Komunistiskās Partijas galvenajai mītnei (pašreizējā Ārlietu ministrijas ēka), kas padarīja vieglāku turpmāko pieejamību publikācijām. Instrukcijas par glabāšanas apstākļiem tika saņemtas no Maskavas – telpām bija jābūt ar dzelzs durvīm un signalizācijas sistēmu, un logiem bija jābūt apgādātiem ar restēm. Glabātavai bija jābūt izolētai no lasītāju zāles. Tomēr tika panākts, ka logi ir bez restēm, jo telpa atradās otrajā stāvā.

1972.g.tika nolemts izveidot Īpašās uzraudzības nodaļu Zinātņu Akadēmijas bibliotēkā, kas veidoja pamatu pašreizējai Igaunu trimdas literatūras kolekcijai Tallinas Universitātes

Akadēmiskajā bibliotēkā. 1973.g. publikācijas tika savāktas kolekcijā, un 1974.g. tika sāta bibliotēkas darbība. Trimdas publikācijas, kas tika glabātas Arhīva kolekciju sektorā, bija atļauts izmantot vienīgi uz Īpašas atļaujas pamata, un priekšrakstu ievērošanu stingri pārbaudīja vietējās cenzūras iestādes un vienreiz gadā arī funkcionāri no Maskavas.

Nekāda veida uzziņu sistēmas nebija atļautas, tomēr Komunistiskās Partijas vadītāji nepārtraukti pieprasīja informāciju, kurai bija nepieciešami katalogi. Šī iemesla dēļ nodaļas darbinieki sāka veidot kartotēku par personām no politiskā skatu punkta, līdztekus biogrāfiskām detaļām ietverot arī datus par publikācijām, kas attiecas uz personu. Īpaša uzmanība tika pievērsta viņu pretpadomju aktivitātēm. Kartotēka tika glabāta pašreizējā Igaņu trimdas literatūras lasītavā līdz mūsdienām. Lai gan Īpašās uzraudzības nodaļa bija bibliotēkas struktūras sastāvdaļa, tās funkcijas un darbs bibliotēkas ziņojums netika atspoguļots.

Kad bibliotēka saņēma publikācijas, cenzūras iestādes tās sadalīja un apzīmēja šādi: trīsstūris – grāmatām, ko atļauts glabāt vispārējā kolekcijā: trimdā izdotie igauņu klasikas autoru darbu pārpublicējumi un ļoti daudz ārzemju autoru darbu tulkojumu, ko publicēja izdevniecība Orto, kā arī dažu igauņu autoru darbi, piemēram, Gert Helbemaē, Karl Ristikivi, Bernard Kangro un daži citi; sešstūris – aizliegtajai literatūrai un divi sešstūri sevišķi aizliegtām grāmatām (šī kategorija ietvēra Arved Viirlaid darbus, arī dažus sējumus ar politisku saturu, piemēram, “Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas”, “Eesti saatusaastad 1945 – 1960” un citus). Šad un tad cenzūras iestāžu darbā gadījās kļūdas – dažreiz atsevišķas grāmatu kopijas tika apzīmētas dažādi un kopijas ar vienu un to pašu nosaukumu tika apzīmētas ar trīsstūri, sešstūri un pat ar diviem sešstūriem.

No kurienes šīs grāmatas bibliotēkā nonāca? Daudzas grāmatas, ļoti iespējams, bija no konfiscētajiem pasta sūtījumiem. Izplēstās titullapas bija saistītas ar veltījumiem, kurus nekad vairs nevarēs atjaunot, un bija liecība par darbiem, kas no ārzemēm tika sūtīti tautiešiem, bet nekad viņus nerasniedza. Varam pieņemt, ka daļa publikāciju tika iegūta no ārzemju vēstniecībām, un šeit bija grāmatas, ko bibliotēkām sūtīja igauņu trimdas izdevniecības un autori. Ikgadējie laikrakstu sējumi tika iegūti no Ārlietu ministrijas, Komunistiskās Partijas Centrālās Komitejas un Drošības Komitejas.

Noteikumu atcelšana par ierobežoto pieejamību Īpašajām kolekcijām tika uzsākta 1988.gadā, kad tika saņemti pirmie atbilstošie signāli no Maskavas. 1988.g.24.martā pienāca vēstule, kas attiecās uz publikāciju pārvietošanu uz vispārējo kolekciju. Tā nebija PSRS Kultūras ministrijas direktīva, bet samērā vienkārša vēstule no 1.ministra vietnieces Silkovas. Pēc šīs vēstules Igaunijā tika izdotas pāris atbilstošas Kultūras ministrijas direktīvas - lai no ierobežoto pieejamības atceltu Īpašajai kolekcijai, t.i., grāmatām, kas publicētas kapitālisma un okupācijas periodā (1988.g.4.aprīlī), un minētā perioda periodiskajiem izdevumiem (1988.g. 8.jūnijā). Protams, ar to bija domāta vācu okupācija.

1988.g. 29.novembrī tika izdoti Igaunijas PSR Kultūras lietu valsts komitejas noteikumi, kas skāra ierobežotās pieejamības atcelšanu Īpašajām kolekcijām un kas attiecās uz visiem iespieddarbiem Igaunijā kapitālisma un okupācijas periodā. Trimdas literatūrai kārtā pienāca 1988.g. 2.decembrī. Noteikumi to atbrīvoja no izmantošanas ierobežojumiem. Brīva pieejamība tika paredzēta arī Zinātņu Akadēmijas bibliotēkas Īpašās uzraudzības nodaļai, ietverot tā arhīva kolekciju sektoru, kurš bija turēts sevišķi stingrā uzraudzībā, cita starpā ietverot arī vajadzību pēc Igaunijas PSR Centrālās Komitejas atļaujas iegūt pieeju tās Īpašumiem.

Īpašās uzraudzības nodaļu līdz 1988.g. vadīja Andrus Roolaht, kurš tika saukts par “Padomju Igaunijas antipropagandistu numur viens” un kurš ir kolekcijas “Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas” Igaunijā publicēto pēdējo piecu sējumu (iepriekšējie tika publicēti Zvierdijā) autors. Roolahta sējumi veicināja falsifikācijas, sniedzot krieviski noskaņotu Otrā pasaules kara vērtējumu. Viņš arī sastādījis trīs mazsvarīgākas propagandistu grāmatas ar nosaukumu “Eesti emigrantide saatusaastad”, kas tika publicētas ar Rein Kordes vārdu.

Kad es sāku savu karjeru Zinātņu Akadēmijas bibliotēkā 1989.g., sabiedrības interese par igauņu trimdas literatūru bija sasniegusi kulmināciju. Literatūras kolekcija sāka palielināties lielā ātrumā. Grāmatas un periodiskie izdevumi tika saņemti no ārzemju bibliotēkām, organizācijām, arhīviem, kā arī no privātpersonām. 1989. gada laikā igauņu trimdas literatūras kolekcija aptvēra aptuveni 2000 grāmatu nosaukumu 8726 kopijās, 2006.g. kolekcijas apjoms bija 31300 kopijas no 4600 grāmatu nosaukumiem. Ikgadējie trimdas periodisko izdevumu sējumi, kopsummā ap 650 nosaukumu, ir īpaši nozīmīgi un turklāt intensīvi izmantojami. Šobrīd igauņu trimdas literatūras kolekcija, kas glabājas Tallinas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā, ir atzīta par galveno šāda veida kolekciju Igaunijā ar respektējamu komplektēšanas un sistematizācijas līmeni. Uzdrīkstos teikt, ka tas ir patiesi arī attiecībā uz visu pasauli, jo tajā uzkrātas publikācijas, kas tikušas izdotas visās igauņu mītnes zemēs, iekļautas īpaši retas publikācijas no bēgļu nometnēm un citi retumi. Bet vajadzīgo/trūkstošo igauņu trimdas literatūras [publikāciju] saraksts aptver vairāk nekā tūkstoš nosaukumu līdz mūsdienām. Trūkstošās publikācijas nepieder lielo izdevniecību produkcijai, bet ir sastādītas/izveidotas no grāmatām, kas tika izdotas bēgļu nometnēs nedaudzos eksemplāros pirmajā trimdas gadā, kā arī trimdas autoru grāmatām svešvalodās, zinātniskajiem darbiem, individuāli izdotām grāmatām, organizāciju publikācijām u.c. To iegūstamība kļūst ar katru gadu sarežģītāka, jo daudzas no tām nav saglabājušās. Tomēr pēdējos gados, vēršoties pie autoriem un bibliofiliem ārpus Igaunijas, ir iegūti simtiem nozīmīgu grāmatu un periodisko izdevumu (trūkstošo grāmatu un periodikas izdevumu saraksti tika publicēti igauņu laikrakstos dažādās valstīs).

Pašreizējā Igauniju trimdas literatūras sektora aktivitātes neaprobežojas tikai ar publikāciju komplektēšanu, glabāšanu un izsniegšanu izmantošanai, bet ietver arī uzziņu darbu atbilstoši ikdienas pieprasījumiem. Bieži tiek pieprasītas biogrāfiskas ziņas par ārpus Igaunijas dzīvojošiem igauņiem, rokasgrāmatās par viņiem ilgi nav bijis pilnīgi nekādas informācijas. Sākumā informācija tika iegūta no iepriekš minētās personu kartotēkas par ārpus Igaunijas dzīvojošiem politikas un kultūras darbiniekiem, kura vēlāk tika papildināta ar biogrāfiskiem datiem arī par citām personām. Kartotēka par ārpus Igaunijas dzīvojošajiem igauņiem ietver apmēram 10000 kartītes un tā ļauj atbildēt uz dažādiem pieprasījumiem no citām bibliotēkām, muzejiem, izdevniecībām un privātpersonām. Ir sniegta palīdzība dažādu rokasgrāmatu, it īpaši biogrāfisko vārdnīcu, sastādītājiem. Tāpat regulāri saņemti pieprasījumi no ārzemēm. Datu pieprasījumi galvenokārt attiecas uz biogrāfiskajiem datiem, bet ir arī pieprasījumi par publikācijām un citām ziņām. 2004.g.jūlijā tika sākta datu ievadīšana elektroniskajā datubāzē VEPER, un kopš 2005.g.maija tā ir pieejama sabiedrībai internetā. Ārpus Igaunijas dzīvojošo igauņu ontogēnētiskajā datubāzē uz šo brīdi ir iekļautas vairāk nekā 600 personas.

Kopš 1990.g. uzkrātas periodisko izdevumu un krājumu analītiskās bibliogrāfijas. Saņemto laikrakstu saturs atspoguļots hronoloģiskā secībā, atbilstoša bibliogrāfija (1959 – 1971) sagatavota laikrakstam Eesti Päevaleht, kas publicēts Zviedrijā. Kopš 2003.g. raksti no saņemtajiem laikrakstiem iekļauti datubāzē VEART, kura ietver vairāk nekā 6500 vienības, kas attiecas uz rakstiem no igauņu periodiskajiem izdevumiem, kuri publicēti dažādās valstīs ārpus Igaunijas.

Datubāze VEILU satur ārpus Igaunijas dzīvojošo igauņu autoru to daiļliteratūras darbu nosaukumus svešvalodās, kuri tika izdoti ārzemēs, sākot no 1944.gada. Datubāze satur apmēram 400 vienības.

Datu vākšana ārpus Igaunijas dzīvojošo igauņu zinātnisko publikāciju datubāzei VETEADUS tika uzsākta 2005.gadā, un uz šo brīdi tajā ir ievadīti vairāk nekā 500 ieraksti.

Minētās datubāzes ir pieejamas Tallinas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas mājas lapā www.tlulib.ee/originaalandmebaasid

Tallinas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Igauniju trimdas literatūras kolekcija kopā ar tās datubāzēm ir unikāla ne vien Igaunijas, bet arī visas pasaules kontekstā, jo neviena cita institūcija Igaunijā vai ārpus tās neglabā kolekcijas un datubāzes, kurās uzkrātas igauņu trimdas

publikācijas visās dažādajās mītnes zemēs. Dzīvā interese par trimdas literatūru veicināja dažādu bibliogrāfiju sastādīšanu, to starpā ir ārpus Igaunijas dzīvojošo igauņu autoru saraksts *Väliseesti kirjanikke*, ārpus Igaunijas dzīvojošo igauņu autobiogrāfiju saraksts *Mälestusteraamatuid väliseestlastelt*, privātās bibliogrāfijas *Kalju Lepik*, *August Mälk*, *Karl Ristikivi*, *Marie Under* un *Gustav Suits* privātā bibliogrāfija kopā ar Igaunijas Literatūras muzeju. 2003.gadā tika pabeigta divu sējumu monogrāfija “*Väliseestlaste kirjastustegevus välismaal 1944-2000*” kā šī raksta autores doktora disertācija. Publikācijas otrais sējums ietver to rakstu sarakstu, kurus publicējušās igauņu izdevniecības, organizācijas un privātpersonas, kas darbojušās dažādās valstīs ārpus Igaunijas. Ārpus Igaunijas dzīvojošo igauņu zinātnieku un kultūras darbinieku literārais mantojums, kā arī dažādās valstīs publicētās igauņu grāmatas un periodiskie izdevumi ir tikuši demonstrēti izstādēs. Tās tikušas organizētas arī, lai atzīmētu slavenu Igaunijas kultūras darbinieku un organizāciju (ārpus Igaunijas) gadadienas vai citus nozīmīgus datumus.

Lai nodrošinātu reto publikāciju, kuras glabājas igauņu trimdas literatūras kolekcijā, saglabāšanu nākamajām paaudzēm, 1998.gadā tika uzsākta svarīgāko (no nacionālās kultūras redzespunkta) igauņu trimdas laikrakstu mikrofilmēšana projekta “Nacionālo Kultūras vērtību saglabāšana” ietvaros kā Igaunijas lielāko arhīvu un bibliotēku kopējs projekts. Šobrīd mikrofilmēti ir 6 laikrakstu (Välis-Eesti, Teataja, Eesti Post, Võitleja, Meie Kodu, Eesti Päevaleht) raksti. 2005.gadā tika sākta šo laikrakstu mikrofilmu kopiju skenēšana un digitālo kopiju sagatavošana. Laikraksti Välis-Eesti, Eesti Post un Võitleja būs pieejami internetā jau tuvākajā nākotnē.

Igauņu bēgļu dzīvīgās aktivitātes ilga vairāk nekā pusgadsimtu. Viņi par katru cenu tiecās pēc savas tautas un kultūras saglabāšanas, un šī tiekšanās izpaudās entuziasma pilnā izdevniecību, skolu, arhīvu un daudzu citu organizāciju dibināšanā un vadīšanā. Iespieddarbu mantojums ir unikāla kultūras vērtība, ar kuras palīdzību ikviens pētnieks var iegūt informāciju par kultūru trimdā. Igauņu trimdas literatūras sektora darbinieku aktivitātes tiek veltītas tam, lai izveidotu bāzi/pamatu šīs pētniecības atbalstam – pēc iespējas pilnīgākas igauņu trimdas literatūras kolekcijas izveidošanai, datu vākšanai datubāzei, kolekciju digitalizācijai. Noturīgais lasītāju skaits un arvien pieaugošais pieprasījumu daudzums pierāda, ka mūsu pūles nav bijušas veltīgas.

Reizi pa reizi ir ticis apspriests jautājums par igauņu trimdas arhīvu pareizāko atrašanās vietu. Vai tiem būtu jāpaliek igauņu mītnes zemēs vai jābūt Igaunijā? Uz šo jautājumu nav vienprātīgas atbildes. Tikai arhīvu īpašnieki var noteikt, kur būtu jāglabājas viņu savāktajām garīgajām bagātībām. Igauņu trimdas kopienu arhīvu pastāvēšanai ir liela ietekme uz Igaunijas kultūru, tāpēc ir svarīgi, lai tiem būtu labi saglabāšanas apstākļi un kārtība. Diezgan daudzas organizācijas Igaunijā ir gatavas uzņemt šī nacionālās kultūras mantojuma nozīmīgās daļas uzraudzību, ja gadījumā kolekciju saglabāšana būtu problemātiska, un dažos gadījumos jau tā ir bijis. Tai pašā laikā, iespēja glabāt mūsu kultūras vērtības dažādās pasaules vietās ir ļoti slavējama, ņemot vērā bīstamo situāciju pasaulē.

Lielākā daļa igauņu trimdas kopienu mantojuma izmantotāju/lietotāju dzīvo Igaunijā, bet brīvajā/atvērtajā pasaulē nav ierobežojumu arhīvu izmantošanai ārpus to dzimtenes.

Apmeklējot visus igauņu arhīvus ārzemēs, es nevaru vien beigt apbrīnot šo milzīgo darba apjomu, kas bijis veltīts to izveidošanai, vēl jo vairāk, ja tas ir ticis darīts aiz tīra entuziasma, vēloties saglabāt nacionālo kultūru. No Igaunijas valsts nav ticis saņemts nekāds atbalsts līdz pat šim laikam.

Tagad es gribētu izteikt sirsnīgu pateicību visiem igauņu kopienu arhīvu veidotājiem un glabātājiem ārpus Igaunijas!

Tulkoja Jolanta Feldmane

